

PLANTER SOM LEGETØJ – I NORGE OG ANDRE STEDER

Mellem børn og flora består et snævert udvekselvirke, der kommer til udtryk i deres leg med blomster, blade, frugter og andre plantedele. Disse lege har interesse ikke alene for pædagoger og psykologer, men indeholder meget folkløst, etnologisk og filologisk stof, hvor nøjere undersøgelser kan give vigtige kulturhistoriske oplysninger.

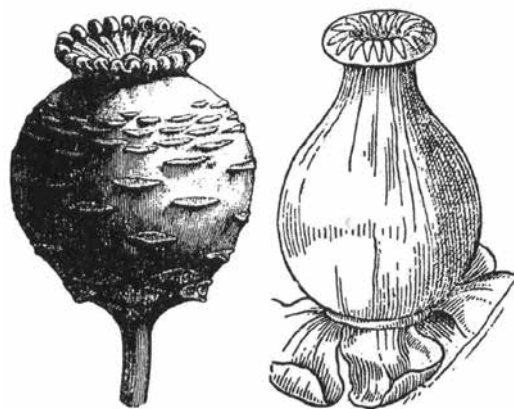
Børnelegene skifter som bekendt året rundt, men legene som sådan er forbavsende konstante. Engang "opfundet" blev og bliver de givet næsten uændret videre til næste generation. Børn er traditionsbundne og samtidig lærenemme; de tilegner sig hurtigt nye kammeraters lege, og samkvemmet i skolen bidrager til deres udbredelse. Mange lege er fælleseuropæiske, nogle endda internationale. På tværs af geografiske og politiske skel, i vidt forskellige kulturer og klimater fandt børn frem til de samme planter som egnede til at lege med. Og de dertil knyttede rim og remser er ligeledes ofte meget enslydende. Det sidste forhold må skyldes mundtlig eller skriftlig traditionsvandring, f.eks. har nybyggerbørn og barneplejersker taget lege og remser med over landegrænserne.

Men der findes også lege med blomster, frugter o.s.v. som synes at have (haft) en helt lokal udbredelse. Måske blev den pågældende leg eller legetøj simpelthen ikke optegnet af folklorister andre steder, eller man savnede dér

den "rigtige" sociale baggrund. Det er i nogle tilfælde gådefuldt, hvorfor legen (legetøjet) ikke kunne vinde terræn i andre egne eller lande.

Således har tyske, hollandske, franske og engelske børn brugt nøkkerosens og gul åkandes store runde frugtknude (fig. 1) på følgende måde: en lille pind stikkes ned midt i frugten, og når pinden stødes hurtigt ned og op flyder en slimet pulp ovenud ligesom skummet i en smørkærne – jfr. tysk (dialekt) *kern-*, *karnblome*, *pümpelken*, *pumpeln*, *plümpes*, endvidere *butterfass*, *-stab*, *-kerne*, hollandsk *karnpjes*, fransk *baratte*, engelsk *churn*, *butterchurn*, *-pumps* (Marzell 1969, sp. 343, Heukels 1907,

Figur 1.

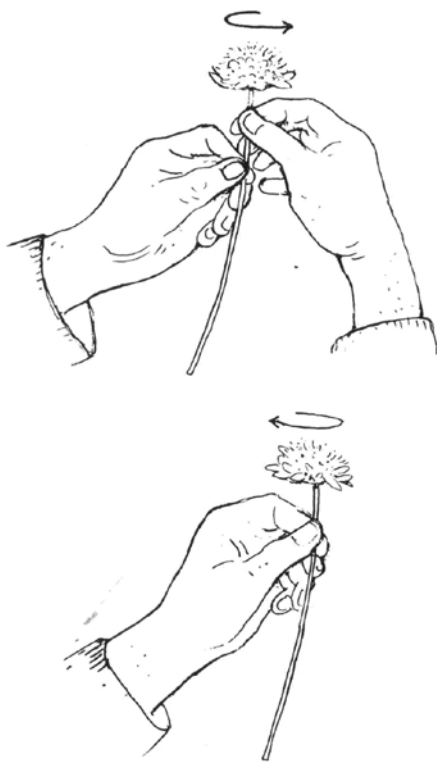

s. 163, Rolland 1896, s. 157, Britten & Holland 1878–86, s. 79f., 104; Grigson 1955, s. 48). Men fra Sverige (Härjedalen) foreligger, at børn af *Heracleums* tykke stængler lavede små ”smørkærner” med stængelled som bund og skærmstilke som kærnestave (Modin 1911, s. 709). Der haves fra Sverige, Norge og Danmark ingen underretning om den nævnte anvendelse af *Nymphaea* eller *Nuphar* uagtet begge også her er almindelige i søer og åer. Legetøjet kan i Norge-Danmark være forsvundet længe før forbilledet – hjemmekærningen – ophørte.

Den næste leg kendes kun fra Jylland og Norge. Med venstre hånds tommel- og pegefinger klemmer barnet på stængelen lige under et blomsterhoved. Den seje stilk drejes nogle gange med højre hånd, og når stilken slippes foroven og holdes fast forneden, drejer blomsterhovedet selv tilbage (fig. 2). Samtidigt siges en remse:

Blåmand, blåmand, vend dig om (eller: drej rundtenom); blåmand, vend dig omkring, så skal du få en (eller min) guldring; *blåbaj*, løb rundtens om, så skal du få et guldæg/en sigtering (brødkrumme); *bådsmand*, bitte bådsmand, kør rundtenom, *gammelmand*, kør rundtenom; *Wolle*, vend dig om og se din oldemor kommer / en fugl der flyver / hvordan solen drejer; *Wolle*, *Wolle*, vend dig om, vend dig sønder, vend dig nør, vend dig ind ad bondens dør!

Til legen blev kun benyttet blå eller violette blomsterstande – af *Knautia arvensis*, *Jasione montana*, *Succisa pratensis* og *Centaurea cyanus*. Den opstod tilsyneladende på den jyske halvø i anden halvdel af forrige århundrede; de mange remse-variationer viser den må have været meget udbredt og populær. Nu praktiseres den ikke i Danmark, men norske børn har helt frem til nutiden manipuleret med den langstilkede blomsterstand af *Succisa* og *Jasione* på nøjagtigt samme måde og brugt remsen

Figur 2.

Morten gå, *Morten gå* eller *polka polka* (Høeg 1974, s. 418, 621f.).

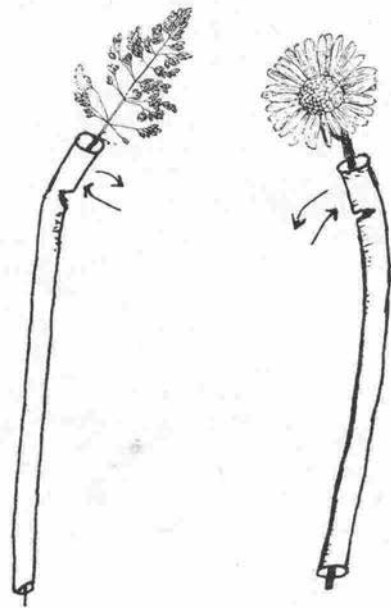
Remserne er tilsyneladende meningsløse, og hvorfor anvendes kun blå blomster? I en optegnelse fra Skotland hedder det: børn stiller sig foran en *Succisa*-plante og råber ”krushoved, udfør mit ønske, fej mit hus, fjern min dyng snavs!” (Browning 1936, s. 183). Er det rester af trylleformularer? Børn kan have været til stede, når kloge folk drejede en rund genstand (si, sold, tøndebånd) venstre om – mod solen – og mumlede nogle magiske ord, og har siden efterlignet det i denne legtype.

Et andet ”mekanisk” legetøj kendt fra størsteparten af Norge (Høeg 1974, s. 628f. har tyve belæg, de fleste fra Vestlandet) kaldes

bukkemann, bukke'-nikke, nikkemann, god-dagmann, haremann. Et tyndt strå med aks stikkes ned midt i *Taraxacum*-kurv efter at alle blomster er plukket af og føres videre gennem den hule stængel, så det rager ud forned. Når barnet nu trækker i strået, opstår der en revne lige under kurven og "hovedet" nikker ærbødig. Man bruger også den nøgne (afblomstrede) kurvbund, som ligner et skaldet hoved, og en stængel af *Luzula* eller *Plantago lanceolata*. Det udvikles til en konkurrence: to børn står foran hinanden; ved hvert træk bliver revnen lidt større, og den har vundet hvis blomst kan bukke flest gange. Eller legetøjet holdes hen foran et lille barn og man siger for at få det til at le: *Sjå haremann, kor han bokka på seg, å nikka på seg – bokka på seg, nikka på seg!*

Nordhagen (1947, s. 31) nævner "bukke-mann", "bukke-nikke" i en afhandling om folkelige synonymer til *Taraxacum* og slutter: *Hittil har jeg ikke sett denne lek omtalt i utenlandsk litteratur.* Den er så vidt vides ukendt i Danmark – nærmest kommer legetøjet *flabnigrine* på Fyn (Lange 1932 s. 76f., ca. 1885): et græs- eller frisk kornstrå brækkes i en vinkel mellem to led, derefter skæres et par centimeter fra hver side af knækket fire længderidser; når strået nu trykkes sammen og atter rettes ud; gaber og lukker åbningen sig (flab = stor mund; grine = le, spærre munden op).

Men i Tyskland og Schweiz danner børnene et til bukkemann ganske svarende stykke legetøj benævnt *gundag-männche* (goddagmand), *guetstäägeli* (siger "guets tægeli!"), *nickemännchen, kasperl, hanskasperl, hauswustel, bajasse, schornsteinfeger* (fig. 3), omtalt første gang i Rochholtz' bog (1857, s. 179) om alemanske børnelige: en valmueblomstknop åbnes, kronbladene krænges ned omkring stilkens og er dukkens kjole, frugtknuden hovedet og en pind gennem den armene. Stilken føres gennem en hul stængel, og dukken bringes til at nikke idet barnet skiftevis presser stilken op og trækker den tilbage. Dukkehovedet

Figur 3.

kan også være en blomst af *Bellis*, *Ranunculus* eller *Plantago lanceolata* og stilken ført gennem stængel af *Taraxacum* eller *Convallaria*, som gives et knæk. Oftest vælger barnet dog en skærmpilte, f.eks. *Anthriscus silvestris*. Et stængelstykke skæres over så kun en tynd hinde holder halvdelene sammen. Nu stikkes *Plantago* eller et græsstrå (f.eks. *Alopecurus pratensis*) gennem den hule stængel indtil akset klemmer sig fast foroven, og når der trækkes forned nikker "hovedet" (Marzell 1922 s. 48f., Züricher 1930 s. 34, Militzer & Schütze 1953 s. 215). I en sydtysk egn siger børnene under legen *schnupauf, zoig d'Uhr auf!* (snap-op, træk uret op) (Marzell 1943, sp. 309, 337f., Marzell 1925 s. 88, Löber 1972 s. 253f.). Legetøjet synes at have været kendt også i England, jf. navnet *jump-up* og *Jack-jump-about* til *Angelica silvestris* og *Aegopodium podagraria* (Britten & Holland 1878-86 s. 277, 281, 546, Grigson 1955 s. 136f., 216, 220).

LITTERATUR

- Britten, J. & Holland, R., 1878–1886, *A Dictionary of English Plant-Names*, London.
- Browning, G. H., 1936, *The Book of Wild-Flowers and the Story of their Names I*, London & Edinburgh, jf. Denham, M. A., 1892–95, *The Denham tracts, a collection of folklore 2*, London, s. 376.
- Grigson, G., 1955, *The Englishman's Flora*, London.
- Heukels, H., 1907, *Woordenboek der Nederlandsche Volksnamen van Planten*, Amsterdam.
- Høeg, O. A., 1974, *Planter og tradisjon. Floraen i levende tale og tradisjon i Norge 1925–1973*, Oslo, Bergen & Tromsø.
- Lange, A., 1932, *Fynske Plantenavne og Folkeminder om Planter*, Odense.
- Löber, K., 1972, *Pflanzen des Grenzgebietes von Westerwald und Rothaar. Ihre Stellung im Volksleben und die Geschichte ihrer Erforschung*, Göttingen.
- Marzell, H., 1922, *Die heimische Pflanzenwelt im Volksbrauch und Volksglauben*, Leipzig.
- Marzell, H., 1925, *Bayerische Volksbotanik*, Nürnberg.
- Marzell, H., 1943 & 1969, *Wörterbuch der deutschen Pflanzennamen 1 & 3*, Leipzig & Stuttgart.
- Militzer, M. & Schütze, Th., 1953, *Die Farn- und Blütenpflanzen im Kreise Bautzen*, Bautzen.
- Modin, E., 1911, "Växtnamn i Härjedalen", *Festskrift til H. F. Feilberg*, København, s. 697–737.
- Nordhagen, R., 1947, "Kappilaup, kobbeloppe og kappegullkåre. Norske dialektnavn på løvetann", *Maal og minne*, s. 27–69.
- Rochholtz, E. L., 1857, *Alemannisches Kinderlied und Kinderspiel*, Leipzig.
- Rolland, E., 1896, *Flore populaire ou histoire naturelle des plantes I*, Paris.
- Züricher, G., 1930, "Bernische Spiele mit Blumen und sonstigen Pflanzenteilen", *Festgabe für Samuel Singer*, Tübingen.